

Foreign Policy in the Islamic - Iranian Model of Progress with a Strategic Hedging Approach

Abbas Gohari¹

Received: 23/07/2021

Mustafa Mohammadi Ramezani²

Accepted: 16/11/2021

Abstract

The Islamic Revolution of Iran was the founder of a fundamental change in the material and spiritual life of human beings in the modern era. The People's Revolution of 1978 in Iran, in addition to transform the political system, challenged the basics, principles, and ideals in the world and claimed a distinct model of governance and social life. Until a few years ago, there was no coherent model for explaining and presenting new ideas and horizons of the Islamic Revolution. The formulating of the Islamic - Iranian model of progress document was a progressive step towards filling this gap. However, this document has a significant distance from a comprehensive, efficient, achievable plan derived from the Islamic humanities. The main concern of this research is to review, critique and present suggestions to address the shortcomings of the basic Islamic-Iranian model of progress in the field of foreign policy from the perspective of passive defense. The significance of this issue is that the realization of the Iranian Islamic model of progress and achieving its measures in the 50-year horizon depends on maintaining the existence and survival of the Islamic Republic and its resistance to the threats and actions of foreign enemies. The main question of this research is what are the shortcomings of the Islamic - Iranian model of progress in the field of politics from the perspective of passive defense? The method of data collection and analysis in this research is library and descriptive-analytical, respectively. In this research, the clauses related to foreign policy in Islamic - Iranian Model of Progress are reviewed from the perspective of passive defense, and finally, alternative proposals for each clause are presented. The final conclusion of this study is that the comprehensiveness and effectiveness of the Islamic - Iranian Model of Progress in the field of foreign policy requires special attention to the three main categories of "continuous monitoring and evaluation of motives, capabilities and threats from enemy activities and actions." "Preparing for the enemy by deterring possible enemy actions" as well as "planning to play an effective role in the international system and change the world order."

Keywords

Iranian Islamic Model of Progress; Foreign Policy; Immunity, Strategy; International Order.

1 PhD International Relations; Research Sciences and Technology Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran (Corresponding Author), agdanesh2@gmail.com

2. PhD Political Science, Imam Sadiq University, Tehran, Iran, mmr5127@gmail.com

سیاست خارجی در الگوی ایرانی - اسلامی پیشرفت با رویکرد مصون سازی راهبردی در منظومه پدافند غیرعامل

عباس گوهری^۱؛ مصطفی محمدی رمضانی^۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۸/۲۵

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۵/۰۱

چکیده

انقلاب اسلامی ایران پایه گذار تحولی بنیادین در زندگی مادی و معنوی انسانها در عصر مدرن بود. انقلاب مردمی سال ۱۳۵۷ افزون بر دگرگونی نظام سیاسی در ایران، مبانی، اصول و آرمانهای رایج در جهان را به چالش کشید و مدعی الگویی متمایز از حکومت داری و زیست اجتماعی بود. تا چند سال گذشته، الگوی مدون و منسجمی برای تبیین و ارائه ایده ها و افق های جدید انقلاب اسلامی وجود نداشت. تدوین سند الگوی پایه اسلامی - ایرانی پیشرفت حرکتی در جهت جبران این خلاء بود. باین حال، این سند فاصله معناداری با یک طرح جامع، کارآمد، تحقق پذیر و برخاسته از علوم انسانی - اسلامی دارد. مسئله اصلی این پژوهش، بررسی، نقد و ارائه پیشنهادهایی برای رفع کاستی ها و کمبودهای سند الگوی پایه اسلامی - ایرانی پیشرفت در محور سیاست خارجی و نهایتاً بازبینی و پیشنهادات جایگزین با رویکرد مصون سازی راهبردی است. اهمیت این موضوع از آنجایی است که تحقق الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت و دستیابی به تدابیر آن در افق ۵۰ ساله در گرو حفظ موجودیت و بقای جمهوری اسلامی و تاب آوری آن در برابر تهدیدها و اقدامات دشمنان خارجی است. پرسش اصلی این پژوهش عبارت است از این که کاستی های سند الگوی پایه اسلامی - ایرانی پیشرفت در حوزه سیاست با رویکرد مصون سازی راهبردی چیست؟ روش گردآوری و تحلیل داده ها در این پژوهش به ترتیب کتابخانه ای و توصیفی - تحلیلی است. نتیجه گیری نهایی این پژوهش آن است که جامعیت و کارآمدی سند الگوی پایه پیشرفت در محور سیاست خارجی نیازمند توجه ویژه به سه مقوله «پایش و ارزیابی پیوسته انگیزه ها، توانمندی ها و تهدید ناشی از فعالیت ها و اقدامات دشمن»، «آمادگی در برابر دشمن از طریق ایجاد بازدارندگی در برابر اقدامات احتمالی دشمن» و «طرح ریزی برای نقش آفرینی مؤثر در نظام بین الملل و تغییر نظم جهانی» است.

واژگان کلیدی:

الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت؛ سیاست خارجی؛ مصون سازی، راهبرد؛ نظم بین المللی؛ پدافند غیرعامل.

۱. دانش آموخته دکترای روابط بین الملل، واحد علوم تحقیقات و فناوری، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران
(نویسنده مسئول)
agdanesh2@gmail.com

۲. دانشجوی دکتری علوم سیاسی، دانشگاه امام صادق (ع)، تهران، ایران
mmr5127@gmail.com

مقدمه

انقلاب اسلامی ایران پایه‌گذار تحولی بنیادین در زندگی مادی و معنوی انسان‌ها در عصر مدرن بود. جمهوری اسلامی ایران به‌عنوان نظام سیاسی برخاسته از این انقلاب، در اداره جامعه و نقش‌آفرینی بین‌المللی، بر اساس جهت‌گیری، ارزش‌ها و آرمان‌های متمایزی در قیاس با توسعه رایج غربی حرکت کرده است. در این مسیر، تلاش‌هایی برای سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی کلان در قالب برنامه توسعه و سند چشم‌انداز برای دستیابی به اهداف انقلاب اسلامی صورت گرفته است ولی تلاش‌ها با چند چالش روبه‌رو بوده است؛ اول، در این برنامه‌ریزی‌ها ارتباط مستحکمی میان اهداف و اقدامات پیش‌بینی‌شده و مبانی و اصول حاکم بر اندیشه دینی و فرهنگ ایرانی وجود ندارد. نگاهی به سیر تحول برنامه‌های توسعه پنج‌ساله نشان می‌دهد در بخش‌هایی از تدوین این اسناد، نه تنها به دستاوردها و فضای گفتمانی حاکم بر جنبش نرم‌افزاری و علوم انسانی - اسلامی بی‌توجهی شده است، بلکه در اقدامی متعارض با اهداف انقلاب اسلامی برخی از برنامه‌ها از جمله برنامه چهارم توسعه، بر اساس مبانی و اصول توسعه غربی طراحی و اجرا شده است. دوم، این اسناد در پوشش ساحات مختلف زندگی مادی و معنوی ضعف داشته و فاقد جامعیت لازم است. به‌عنوان نمونه، برنامه‌های توسعه اول تا چهارم با تمرکز بر رشد اقتصادی تدوین شد ولی در عمل باعث بروز آسیب‌هایی چون نابرابری در عرصه اجتماعی شد. سوم، افق‌های ترسیم‌شده در این اسناد پنج‌ساله و حداکثر ۲۰ ساله است که در برنامه‌ریزی‌های کلان در سطح برنامه‌های کوتاه‌مدت و میان‌مدت دسته‌بندی می‌شود. چهارم، نهاد قانون‌گذاری و اجرایی در طول چهار دهه گذشته، حرکت خود را منطبق با اهداف و مأموریت‌های این اسناد تعریف نکرده است. بنابراین، در عمل، تنها بخش‌هایی از این اسناد اجرا شده است.

آسیب‌شناسی مسیر پیشرفت جمهوری اسلامی ایران در طول چهل سال گذشته، طراحی و تدوین الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت را ضروری ساخت. هدف‌گذاری

اولیه این بود که در تدوین این سند حداقل چهار چالش مزبور مورد توجه قرار گیرد ولی نگاهی دقیق به سند الگوی ایرانی - اسلامی پیشرفت نشان می‌دهد این سند از دو حیث کلی و جزئی ضعف‌های اساسی دارد. به لحاظ کلی، سند الگوی پایه، از نقائصی چون نادیده انگاشتن مسئله تزاخم‌ها در سیاست‌گذاری، فهم ناصحیح از «تدابیر» و غفلت از چگونگی‌ها، بی‌توجهی به پایبند نبودن شیوه کنونی سیاست‌گذاری کشور به «هر» الگو، حرکت از حال به آینده به جای حرکت از آینده به اکنون، غفلت از تجارب گذشته سیاست‌گذاری در جمهوری اسلامی، نادیده گرفتن نقش بوروکراسی و نظام انگیزشی بوروکرات‌ها، مسئله وابستگی به مسیر طی شده و دوره گذار و درنهایت غفلت از پویایی‌های الگو یعنی نظام پایش، اصلاح و ضمانت اجرای الگو رنج می‌برد. (مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۳۹۸) به صورت خاص، در بخش سیاست خارجی، تنها در یک بخش در بند ۵۳ام از تدابیر این سند به صورت کلی به مقوله «پیشگیری از شکل‌گیری تهدید علیه جمهوری اسلامی ایران» پرداخته شده است و از مبانی و مفاهیم کلیدی در بند یک سیاست‌های کلی نظام در امور پدافند غیرعامل از جمله «امنیت ملی، قدرت ملی، بازدارندگی، بقا، مصونیت» و نیز مفاهیم سه‌گانه اصلی سیاست خارجی یعنی «عزت، حکمت و مصحلت» غفلت شده است.

اهمیت این موضوع از آنجایی است که تحقق الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت و دستیابی به تدابیر آن در افق ۵۰ ساله درگرو حفظ موجودیت و بقای جمهوری اسلامی و تاب‌آوری آن در برابر تهدیدها و اقدامات دشمنان خارجی است. بنابراین، سند الگوی ایرانی - اسلامی پیشرفت همان‌گونه که در فراخوان رهبر معظم انقلاب اسلامی برای نقد و بررسی و ارتقای آن اشاره شده است نیازمند اصلاح و تکمیل در بخش‌های مختلف از جمله در زمینه سیاست خارجی از منظر پدافند غیرعامل است (دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۷/۰۷/۲۲).

پرسش اصلی این پژوهش عبارت است از این که کاستی‌های سند الگوی پایه اسلامی - ایرانی پیشرفت در حوزه سیاست با رویکرد مصون‌سازی راهبردی چیست؟ روش گردآوری و تحلیل داده‌ها در این پژوهش به‌ترتیب کتابخانه‌ای و توصیفی - تحلیلی است. در این پژوهش به ارزیابی تدابیر مربوط به سیاست خارجی با رویکرد مصون‌سازی راهبردی پرداخته خواهد شد و پیشنهادهایی برای هدف‌گذاری ارائه می‌شود. این پیشنهادهای بر اساس آرمان‌های انقلاب اسلامی، اصول قانون اساسی، دیدگاه‌های امام خمینی (ره) و رهبر معظم انقلاب اسلامی، اسناد بالادستی و سیاست کلی نظام در امور پدافند غیرعامل مطرح خواهد شد.

۱. چهارچوب مفهومی برای نقد سیاست خارجی در الگوی پایه با رویکرد مصون‌سازی راهبردی در منظومه پدافند غیرعامل

ارزیابی سند الگوی پایه اسلامی - ایرانی پیشرفت با رویکرد مصون‌سازی راهبردی نیازمند تدقیق مفاهیم برجسته در این پژوهش است. از این رو، در این بخش نخست به تبیین مفهوم اصلی پژوهش یعنی رویکرد مصون‌سازی راهبردی پرداخته و سپس مفاهیم زیرمجموعه و اساسی آن که مرتبط با حوزه سیاست خارجی است، تعریف می‌شود.

۱-۱. مفهوم‌شناسی رویکرد مصون‌سازی راهبردی

حرکت در مسیر پیشرفت همواره با چالش‌ها و تهدیدهای متعدد درونی و بیرونی روبه‌رو بوده است. مبارزه با موانع و تهدیدهای خارجی پیش‌روی پیشرفت از طریق رویکرد مصون‌سازی راهبردی امکان‌پذیر است. «در پدافند عامل، جهت مقابله با تهاجم و تهدیدات دشمن و دفع تهدیدات وی از انواع و اقسام تسلیحات دفاعی نظیر توپ، موشک، تانک، هواپیماهای شکاری، بمب‌افکن، رزم‌ناو، زیردریایی و ... استفاده می‌شود. در رویکرد مصون‌سازی راهبردی، جهت مقابله با تهاجم و تهدیدات دشمن بدون بهره‌گیری از تسلیحات تهاجمی یا دفاعی و با استفاده از مجموعه‌ای از اقدامات و

تمهیدات تدافعی، موجب کاهش آسیب پذیری تأسیسات، تجهیزات و نیروی انسانی می گردد» (تارنمای سازمان پدافند غیرعامل، ۱۳۹۸).

در بند اول از سیاست های کلی نظام در امور پدافند غیرعامل تعریف دقیق تری از این مفهوم ارائه شده است. بر اساس این بند «پدافند غیرعامل که عبارت است از مجموعه اقدامات غیرمسلحانه که موجب افزایش بازدارندگی، کاهش آسیب پذیری، تداوم فعالیت های ضروری، ارتقاء پایداری ملی و تسهیل مدیریت بحران در مقابل تهدیدات و اقدامات نظامی دشمن می گردد.» (سند کلان پدافند غیرعامل، ۱۳۹۸، ص. ۶) در این تعریف دو مفهوم اساسی «بازدارندگی» و «مقابله با تهدید» مرتبط با سیاست خارجی است. از این رو، پیش از ورود به نقد و ارزیابی علمی سند الگوی پایه پیشرفت در حوزه سیاست خارجی بر مبنای اصول پدافند غیرعامل باید این دو مفهوم اساسی به دقت تبیین گردد.

۱-۱-۱. مفهوم شناسی تهدید

تهدید عبارت است از نیت، قابلیت ها و اقدامات بالفعل و بالقوه دشمنان که موجودیت یا اهداف و منافع حیاتی انقلاب اسلامی و نظام جمهوری اسلامی و دستاوردهای آن و یا کشور ایران را به خطر اندازد و یا عامدانه در مسیر تحقق آن ها مانع فیزیکی یا غیرفیزیکی جدی ایجاد نماید. طی چند دهه گذشته ماهیت تهدید از سنخ تهدید نظامی فراتر رفته و انواع گوناگونی یافته است. گونه شناسی تهدید در سه دسته کلی «تهدید سخت، تهدید نیمه سخت و نرم» می گنجد. تهدید سخت به معنای وجود خطر اساسی علیه «استقلال، حاکمیت، تمامیت ارضی، جمعیت، منابع، تأسیسات یک کشور» است. تهدید نیمه سخت به معنای «اعمال اراده از طریق زور پنهان یعنی تطمیع، ارعاب، نفوذ، با هدف وابسته سازی، اشغال و تسلط بر نظام سیاسی، اقتصادی و فرهنگی» است و در نهایت تهدید نرم به تهدیداتی اطلاق می شود که در آن مردم هدف مستقیم باشند. به عبارت دیگر، تهدید نرم به معنای اعمال نیت و اراده دشمن از طریق ابزار رسانه با

هدف بی‌هویت‌سازی ملی و جایگزینی فرهنگی خود به جای اندیشه، فرهنگ و هویت اصیل یک ملت است.

۱-۲-۱. مفهوم‌شناسی بازدارندگی

بازدارندگی بر اساس تعریف سازمان پدافند غیرعامل عبارت است از: «سعی و اقدام برای اعمال نفوذ در فکر و عمل و ایجاد ترس در طرف مقابل تا او را از اقدام به عملی که متضمن خسارت یا هزینه‌ای است بازدارد. بازدارندگی متشکل از عنصر مقاومت و تحمل در برابر حمله دشمن، پاسخ به حمله دشمن، قدرت پشیمان‌کنندگی در دشمن از تهاجم است.» (سند کلان پدافند غیرعامل، ۱۳۹۸، ص. ۱۲) به عبارت دیگر، بازدارندگی بر دو نوع است؛ بازدارندگی از طریق آمادگی و اراده سیاسی برای تحمیل هزینه به طرف مقابل و بازدارندگی از طریق منع یا مأیوس ساختن طرف مقابل از کسب دستاورد و سوءاستفاده از آسیب‌پذیری‌ها. بازدارندگی مفهومی است که به‌طور معمول در برابر تهدید نظامی مورد استفاده قرار می‌گیرد ولی در پدافند غیرعامل منطق حاکم بر بازدارندگی بر دیگر عرصه‌های حیات اجتماعی بشر از جمله اقتصاد نیز تسری می‌یابد.

۲. نقد و ارزیابی ابعاد سیاست خارجی در سند الگوی پایه با رویکرد مصون‌سازی راهبردی در منظومه پدافند غیرعامل

سند الگوی پایه پیشرفت به‌لحاظ ساختاری در پنج بخش مبانی، آرمان، افق، رسالت و تدابیر تدوین شده است. چهار بخش نخست این سند، در پی بیان روح حاکم بر پیشرفت مبتنی بر آموزه‌های اسلامی و فرهنگ ایرانی و بخش پایانی در صدد هدف‌گذاری برای تحقق عینی این اصول و ارزش‌های مندرج در این سند است. از این‌رو، در ارزیابی این سند از منظر سیاست خارجی باید به دو بخش «مبانی و اصول» و «تدابیر» به‌صورت جداگانه پرداخته شود.

۲-۱. ارزیابی مبانی و اصول حاکم بر جنبه‌های سیاست خارجی سند الگوی پایه پیشرفت

به صورت کلی، در برنامه‌ریزی کلان برای تعیین مسیر حرکت و پیشرفت در سطح ملی باید چالش‌ها و موانع احتمالی، پیش‌بینی شود و برای رفع یا مقابله با آن چاره‌اندیشی گردد. تجربه جمهوری اسلامی ایران نیز نشان می‌دهد یکی از چالش‌های اصلی در مسیر رشد، محدودیت‌ها و فشارهای خارجی است که از سوی کشورهای مختلف به خصوص آمریکا علیه ایران اعمال می‌شود. باین حال، در سند الگوی پایه پیشرفت علی‌رغم مقوله‌های «دشمن» و «تهدید» به صورت برجسته مورد توجه قرار نگرفته است. درحالی که انتظار می‌رفت با توجه به اهمیت این موضوع، افزون بر ارائه تدابیری خاص و ویژه در حوزه «شناسایی تهدید یا دشمن و آمادگی برای مواجهه با آن»، حداقل در بخش مبانی به مباحث اساسی «توحید و طاغوت»، «کفر و ایمان»، «خیر و شر» و «نبرد حق و باطل» اشاره می‌شد. چه بسا غفلت از توجه جدی به مصادیق تهدید و راه‌های مقابله با آن در سند الگوی پایه پیشرفت ناشی از عدم وجود مرزبندی مشخص میان جبهه حق و باطل در بخش مبانی است. مقام معظم رهبری در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی «مرزبندی با دشمن» را یکی از سرفصل‌های اصلی در حرکت روبه جلو و جهت‌گیری جمهوری اسلامی ایران معرفی می‌کنند. ایشان می‌فرمایند: «آنچه در نظام اسلامی باید همیشه مورد توجه باشد، مشخص بودن جبهه‌هاست؛ مخلوط نشدن جبهه حق با جبهه ناحق است. ممکن است جبهه ناحق مورد مدارا قرار گیرد، مانعی ندارد و ممکن است درجایی دست دوستی هم با او داده شود در جای خود مانعی ندارد اما زنها را! خطوط فاصل نبایستی به هم بخورد. باید مشخص باشد که حق کیست و کجاست و چرا و چه می‌خواهد بکند؛ هدف و روش و تدبیر و تاکتیک و عملکردش چگونه است و ناحق کیست و چرا و هدفش چیست و چه کار می‌خواهد بکند. این‌ها نباید مورد غفلت قرار گیرد. پیامبر مرزها را روشن و اولاً وضعیت کفار را مشخص می‌کند؛ یعنی آن جبهه مقابل که پیامبر اساساً بعثتش، ظهورش، نظامش و جهادش، برای

نفوذ در آن‌ها و عقب زدن آن‌ها و گستردن دایره حقانیت خود است. جبهه کفر را نمی‌شود نادیده گرفت. جبهه کفر، به‌عنوان کسانی که در مقابل دعوت حق قرار دارند، باید مشخص شود.» (دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۷/۱۱/۲۲) در ششمین سرفصل از توصیه‌های اساسی در بیانیه گام دوم، شاخص‌های سه‌گانه‌ای در سیاست خارجی ارائه شده است که در سند الگوی پایه اسلامی - ایران پیشرفت کم‌رنگ است. ایشان در این بیانیه می‌فرمایند: «عزت ملی، روابط خارجی، مرزبندی با دشمن: این هر سه، شاخه‌هایی از اصل «عزت، حکمت، و مصلحت» در روابط بین‌المللی‌اند» (دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۷/۱۱/۲۲).

۲-۲. ارزیابی تدابیر سیاست خارجی سند الگوی پایه پیشرفت از منظر پدافند غیرعامل

بندهای ۵۳ تا ۵۶ در بخش تدابیر سند الگوی پایه اسلامی - ایرانی پیشرفت به محور سیاست خارجی اختصاص دارد. در این بندها به چهار مقوله «مقابله با تهدید نظامی»، «وحدت اسلامی»، «حمایت از نهضت‌های آزادی‌بخش» و «چندجانبه‌گرایی در عرصه بین‌الملل» پرداخته شده است. توجه به این مقوله‌ها از منظر قانون اساسی و دیدگاه امام خمینی (ره) و آیت‌الله خامنه‌ای (حفظه‌الله) نمایانگر چند ضعف اساسی است. اول، این مقوله‌ها نه تنها تفاوتی با اصول سیاست خارجی در قانون اساسی ندارد، بلکه به‌نوعی این چهار مقوله تکرار برخی از اصول موجود در قانون اساسی است. به عبارت دیگر، اصول سیاست خارجی در قانون اساسی که شامل «تعهدات برادرانه به همه مسلمانان جهان، حمایت بی‌دریغ از مستضعفان جهان، طرد کامل استعمار و جلوگیری از نفوذ اجانب در همه زمینه‌ها، حفظ استقلال همه‌جانبه، دفاع از حقوق همه مسلمانان، عدم تعهد به قدرت‌های سلطه‌گر، روابط صلح‌آمیز متقابل با دولت‌های غیرمحارب، خودداری از هرگونه دخالت در امور داخلی ملت‌ها و حمایت از مبارزات حق‌طلبانه مستضعفان در مقابل مستکبران» است جامع‌تر از سند الگوی پایه پیشرفت است. دوم، مقایسه کمی تدابیر موجود در سیاست خارجی نشان می‌دهد علی‌رغم اهمیت برجسته

این بخش، تنها چهار بند از مجموع ۵۶ تدابیر سند الگوی پایه پیشرفت به آن اختصاص دارد. سوم، در این تدابیر به مقوله‌های اصلی از جمله استکبارستیزی، نقش‌آفرینی برای تغییر نظم جهانی، صدور انقلاب، گسترش ارتباطات بین‌المللی برای کسب مزیت‌های اقتصادی و... اشاره‌ای نشده است. چهارم، یکی از نقاط ضعف جدی سند الگوی پایه پیشرفت عدم ارتباط مستقیم میان بخش «مبانی» و «تدابیر» مربوط به سیاست خارجی است. در حالی که در الگوی مطلوب برای پیشرفت، تدابیر یا باید مستخرج از مبانی باشد یا به نحوی مرتبط با اصول و ارزش‌های مندرج در متن سند باشد.

۳. ارائه پیشنهادهایی برای اصلاح و تقویت بخش سیاست خارجی در سند الگوی پایه
در این بخش، با توجه به ارزیابی صورت گرفته و کاستی‌های موجود در بخش‌های مربوط به مبانی و تدابیر سند الگوی پایه پیشرفت اسلامی - ایرانی پیشنهادهایی برای اصلاح و تقویت بخش سیاست خارجی سند ارائه می‌گردد.

۳-۱. پیشنهادی برای اصلاح مبانی سیاست خارجی در سند الگوی پایه پیشرفت
با توجه به چهارچوب معین این پژوهش و لزوم ارتباط میان سیاست خارجی و مفاهیم اساسی پدافند غیرعامل از میان اصول و مبانی اساسی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران به مقوله «نفی سلطه‌پذیری و مقابله با نفوذ خارجی» و «وجوب آمادگی دفاعی و کسب توان ایجاد بازدارندگی در برابر دشمن» به عنوان مبانی اصلی مشترک میان سیاست خارجی و پدافند غیرعامل و پیشنهادهایی برای افزودن در بخش مبانی پرداخته می‌شود.

۳-۱-۱. نفی سلطه‌پذیری و مقابله با نفوذ خارجی
از منظر اسلام، حفظ اعتلا و برتری مسلمانان و نظام حکومت دینی یک اصل اساسی و یک هدف مهم محسوب می‌شود. در دیدگاه فقه اسلامی، خصوصاً فقه امامیه، سلطه و چیرگی دشمنان بر جامعه اسلامی و مسلمانان امری نارواست و برتری کفار بر مسلمین چه در نظام تکوین و چه در نظام تشریع ممکن و پذیرفتنی نیست. با توجه به این عقیده هرگونه مبادلات و مراوداتی که باعث افزایش و گسترش نفوذ غیرمسلمانان و بیگانگان در

جامعه اسلامی گردد به نحوی که آنان بتوانند در امور مسلمین دخالت کنند، ممنوع و نادرست تلقی می‌شود. اندیشمندان و فقهای اسلامی برای حفظ عزت و عظمت مسلمانان با استناد به آیات قرآن کریم و روایات معصومین (علیهم‌السلام) قاعده فقهی‌ای را به عنوان قاعده «نفی سبیل» تأسیس کرده‌اند. بر اساس قاعده فقهی نفی سبیل، راه هر نوع نفوذ و سلطه کفار بر جوامع اسلامی در حوزه های مختلف سیاسی، نظامی، اقتصادی و فرهنگی باید مسدود شود. آیه «لَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا» (نساء: ۱۴۱) یکی از مستندات اصلی قاعده نفی سبیل است. طبق این آیه «خداوند هرگز (نه در گذشته و نه در آینده) برای کافران راه تسلط بر اهل ایمان را باز نگذاشته است».

در قانون اساسی ایران، بخش عمده اصول مرتبط با سیاست خارجی متأثر از قاعده نفی سبیل است. در بخش ابتدایی قانون اساسی در بند ششم از اصل دوم (نفی هرگونه ستمگری و ستم‌کشی و سلطه‌گری و سلطه‌پذیری) و بند پنجم از اصل سوم (طرد کامل استعمار و جلوگیری از نفوذ اجانب) این موضوع مورد اشاره قرار گرفته است و در اصل ۱۵۲ تا ۱۵۴ به تصریح به مصادیق قاعده نفی سبیل اشاره شده است (قانون اساسی، ۱۳۶۸).

۲-۱-۳. وجوب آمادگی دفاعی و کسب توان بازدارندگی همه‌جانبه در برابر دشمن

به اقتضای عقل، آمادگی دفاعی برای هر کشوری در برابر تهدیدهای احتمالی خارجی امری واجب است. به لحاظ شرعی نیز طبق آیه «وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ»^۱ (انفال: ۶۰) آمادگی و کسب توان بازدارندگی در برابر اقدامات دشمن، اهمیت دوچندان می‌یابد. چرا که در نظام اسلام به دلیل ماهیت آرمان‌ها، اهداف و جهت‌گیری مبتنی بر گسترش حقانیت و عدالت و مقابله با ظلم و کفر، ظهور توطئه‌ها، تهدیدها و تجاوزهای دشمنان موضوعی طبیعی است. به تعبیر مقام معظم رهبری «دشمن، متجاوزِ بالطبع است؛ طبیعت جهان‌خواران تجاوز است، جلو آمدن

۱. «هر نیرویی در قدرت دارید، برای مقابله با آنها [= دشمنان]، آماده سازید! و (همچنین) اسب‌های ورزیده (برای میدان نبرد)، تا به وسیله آن، دشمن خدا و دشمن خویش را بترسانید».

است، تصرف است، پنجه انداختن است، طبیعت این‌ها است؛ اگر خاک‌ریز شما قابل نفوذ باشد، نفوذ می‌کند؛ بنابراین، باید جوری حرکت کنید که او احساس کند نمی‌تواند نفوذ کند.» (دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، ۹۴/۰۷/۱۵)

تجربه جمهوری اسلامی در چهار دهه گذشته این موضوع را تأیید می‌کند که حرکت مبتنی بر ارزش‌ها و اصول اسلامی و تلاش برای تحقق جامعه اسلامی مستلزم آمادگی «همیشگی» در برابر تهدید دشمن و بازدارندگی «همه‌جانبه» در برابر اقدامات آن است.

۴. تدابیر پیشنهادی سیاست خارجی با رویکرد مصون‌سازی راهبردی در منظومه پدافند غیرعامل

در بخش چهارچوب مفهومی و مبانی مشترک، به دو مفهوم اصلی «تهدید» و «بازدارندگی» و دو مبنای اساسی «نفی سلطه‌پذیری» و «وجوب آمادگی دفاعی و کسب قابلیت بازدارندگی همه‌جانبه» اشاره شد. بنابراین، تدابیر پیشنهادی برای «ارتقای الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت» باید بر اساس مفاهیم و مبانی مشترک میان سیاست خارجی و پدافند غیرعامل باشد. به عبارت دیگر، باید دید در سیاست خارجی چه نقاط قوت و فرصت‌هایی برای «جلوگیری از وقوع تهدید، آمادگی در برابر تهدید، دفع و خنثی‌سازی آن و درنهایت ایجاد بازدارندگی همه‌جانبه در برابر وقوع احتمالی تهدید» وجود دارد.

تدابیر پیشنهادی مشتمل بر دو بخش «پیشنهادهای اصلاحی» و «پیشنهادهای مکمل» خواهد بود. در بخش نخست، تدابیر سیاست خارجی سند الگوی پایه پیشرفت مورد نقد قرار گرفته و پیشنهادی برای اصلاح آن‌ها ارائه خواهد شد. در بخش پیشنهادی مکمل، تدابیر و هدف‌گذاری جدیدی ارائه خواهد شد.

۴-۱. پیشنهادهای اصلاحی

بندهای ۵۳ تا ۵۶ سند الگوی پایه پیشرفت به محور سیاست خارجی اختصاص دارد. در این بخش، هر بند به صورت جداگانه طرح و پس از نقد و ارزیابی، تدبیر اصلاحی ارائه می‌شود.

بند ۵۳: پیشگیری از شکل‌گیری تهدید علیه جمهوری اسلامی ایران، گسترش بسیج مردمی و تقویت بنیه دفاعی بازدارنده.

«پیشگیری از شکل‌گیری تهدید علیه جمهوری اسلامی ایران» عبارت منقطع از واقعیت است. در طول چهل سال پس از انقلاب اسلامی، انواع گوناگون تهدیدهای سخت، نیمه‌سخت، مردم‌محور و فناوری پایه علیه جمهوری اسلامی ایران اعمال شده است. گام منطقی برای ۵۰ سال آینده آن است که ابتدا به آسیب‌شناسی نقاط ضعف جمهوری اسلامی ایران در برابر هر یک از انواع تهدیدها پرداخته شود سپس بر ابزارها، شیوه‌ها و پیامدهای اعمال تهدیدها اشراف حاصل شود و در نهایت راه‌حل‌هایی اساسی برای مقابله معین گردد.

ارتباط «گسترش بسیج مردمی» با کلیت تدبیر ۵۳ مشخص نیست. به عبارت دیگر، این مقوله خالی از جزئیاتی درباره هدف «گسترش بسیج مردمی» و کم‌وکیف آن است. عبارت «تقویت بنیه دفاعی بازدارنده» ناقص است. چرا که با توجه به تنوع گونه‌های تهدید بازدارندگی نباید منحصر در حوزه دفاعی شود. درواقع، الگوی بازدارندگی دفاعی موفق جمهوری اسلامی ایران باید به دیگر حوزه‌های بروز تهدید از جمله اقتصاد و فرهنگ و... باید تسری یافته و همه‌جانبه شود.

تدبیر اصلاحی: پیش‌بینی وقوع تهدیدهای جدید علیه جمهوری اسلامی ایران و جلوگیری از وقوع تهدید، دفع و خنثی‌سازی تهدید و ایجاد بازدارندگی همه‌جانبه در برابر انواع تهدیدها.

بند ۵۴: تقریب مذاهب اسلامی و تحکیم اتحاد و انسجام مسلمانان از طریق تأکید بر مشترکات دینی و پرهیز از اهانت به مقدسات مذاهب اسلامی.

مهم‌ترین نقصان بند ۵۴ آن است که چرا تاکنون این آرمان قدیمی تحقق نیافته است و چه تضمینی وجود دارد که آینده محقق شود؟ به عبارت دیگر، در این بند به تهدیدها و موانع پیش‌روی این هدف اشاره‌ای نشده است. مقام معظم رهبری مانع اساسی

دستیابی به «وحدت اسلامی» را «مداخله و نفوذ دشمن» در امور مسلمین و عدم «شکل‌گیری حکومت اسلامی» در جوامع اسلامی می‌دانند. افزون بر این، در نگاه رهبری نقش دو امر سلبی و ایجابی مقابله با «تفرقه‌افکنی دشمنان» و تلاش برای «شکل‌گیری حکومت اسلامی در جوامع اسلامی» در ایجاد وحدت اسلامی مهم‌تر از «تأکید بر مشترکات دینی و پرهیز از اهانت به مقدسات مذاهب اسلامی» است (دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۶۹/۰۷/۱۶).

تدبیر اصلاحی: ایجاد وحدت اسلامی، همگرایی و همدلی در امت اسلامی از طریق تلاش برای شکل‌گیری حکومت اسلامی در جوامع اسلامی و مقابله با طرح‌ها و اقدامات تفرقه‌افکنانه دشمن.

بند ۵۵: ترویج عقلا‌نیت و روحیه جهادی در جهان اسلام و حمایت از حرکت‌های اسلامی و نهضت‌های آزادی‌بخش و استیفای حقوق مردم فلسطین.

با توجه به اهمیت مسئله فلسطین و تأکید رهبر انقلاب بر این موضوع پیشنهاد می‌شود این بند به صورت ویژه به قضیه فلسطین اختصاص یابد. از نگاه مقام معظم رهبری مسئله فلسطین مسئله اصلی دنیای اسلام و جهان بشریت است. ایشان می‌فرمایند: «از ۶۰ سال پیش تاکنون داغی بزرگ‌تر از غصب کشور فلسطین بر دل امت اسلامی نهاده نشده است. فاجعه فلسطین از روز اول تاکنون، ترکیبی از کشتار و ترور و ویرانگری و غصب و تعرض به مقدسات اسلامی بوده است. وجوب ایستادگی و مبارزه در برابر این دشمن حربی و غاصب، مورد اتفاق همه مذاهب اسلامی و محل اجماع همه جریان‌ات صادق و سالم ملی بوده است.» (دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۳/۰۵/۱۹) راه‌حل اساسی مسئله فلسطین در بیانات رهبری عبارت است از «تلاش بلندمدت برای برگزاری رفراندوم و همه‌پرسی از فلسطینیان» و «مبارزه و مقاومت در کوتاه‌مدت و میان‌مدت در برابر اشغالگری و حملات رژیم صهیونیستی». (دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۰/۰۷/۰۹)

تدبیر اصلاحی: آزادسازی کامل فلسطین «از نهر تا بحر» از طریق تلاش برای برگزاری همه‌پرسی از فلسطینیان و حمایت از مبارزه و مقاومت مسلحانه غزه و کرانه باختری در برابر اشغالگری و حملات رژیم صهیونیستی.

بند ۵۶: تأکید بر چندجانبه‌گرایی، گسترش دیپلماسی عمومی و کمک به حکمیت و صلح بین‌المللی.

عبارت «تأکید بر چندجانبه‌گرایی» فاقد مبنایی روشن در اصول سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران است. تجربه نیز ثابت کرده است که ترویج و گسترش چندجانبه‌گرایی لزوماً به سود جمهوری اسلامی نیست. به عنوان مثال، صدور قطعنامه‌های سازمان ملل و تحریم‌های بین‌المللی در دو دهه گذشته مصداقی از چندجانبه‌گرایی است ولی نتایج آن تبدیل به یک تهدید جدی علیه جمهوری اسلامی شد. این موضوع به معنای نفی همکاری بین‌المللی و عدم ارتباط جمهوری اسلامی با دیگر کشورها نیست بلکه به معنای تعیین جهت‌گیری در سیاست خارجی است. همکاری و چندجانبه‌گرایی یک ابزار است نه یک هدف. بنابراین باید از این ابزار در مسیر صحیح آن بهره برد. پیشنهاد می‌شود به جای عبارت «تأکید بر چندجانبه‌گرایی» از عبارت «تأکید بر همکاری و افزایش سطح روابط راهبردی با دولت‌های اسلامی و کشورهای مستقل» استفاده شود.

«کمک به حکمیت بین‌المللی» متضاد با مبانی اسلامی است. بر اساس مبانی اسلامی، در صورت بروز اختلاف و درگیری میان مسلمانان، وظیفه اصلی مسلمین رجوع به اسلام و اطاعت از دستورات پیامبر اکرم (ﷺ) و ائمه معصومین (علیهم‌السلام) است. در اختلاف میان مسلمان با پیروان دیگر مذاهب نیز طبق آیه «قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ» (آل عمران: ۶۳) باید به مبانی «توحید» رجوع کرد و «شرک» را نفی نمود.

به لحاظ عملی نیز موضع امام خمینی (ره) در برابر قطعنامه‌ها و طرح‌های ناعادلانه بین‌المللی برای پایان جنگ این بود که «جمهوری اسلامی ایران نه زیر باز صلح تحمیلی می‌رود نه زیر بار حکمیت تحمیلی».

پیشنهاد می‌شود با توجه به اصول اساسی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران از جمله نفی سبیل و حفظ استقلال و حق تعیین سرنوشت به دست ملت‌ها به جای عبارت «حکمیت بین‌المللی» از عبارت «مردم‌سالاری حقیقی» استفاده شود. تدبیر اصلاحی: تأکید بر همکاری و افزایش سطح روابط راهبردی با دولت‌های اسلامی و کشورهای مستقل و تلاش برای تحقق مردم‌سالاری حقیقی در سراسر جهان به ویژه در جوامع اسلامی.

۴-۲. پیشنهاد مکمل

تدبیر مکمل ۱: شکل‌دهی به امت اسلامی در چهارچوب تمدن نوین اسلامی و ایجاد بازدارندگی از طریق پاسخ شبکه‌ای به تهدید.

انقلاب اسلامی آغاز زنجیره‌ای بود که غایت آن تشکیل امت اسلامی و تمدن نوین اسلامی است. زنجیره پنج مرحله‌ای که از انقلاب اسلامی شروع و پس از تشکیل نظام اسلامی، دولت اسلامی و جامعه اسلامی به شکل‌گیری تمدن اسلامی ختم می‌شود. با توجه به آن‌که اکنون در مرحله تشکیل دولت اسلامی هستیم، تعیین خط‌مشی و سیاست‌گذاری برای پیشرفت جمهوری اسلامی ایران باید معطوف به تحقق حلقه‌های باقیمانده این زنجیره باشد. درواقع، «تمدن نوین اسلامی حاصل پیشرفت همه‌جانبه و مصداق خارجی آن» است (دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۱/۰۷/۲۳). با این حال، سند الگوی پایه پیشرفت با این هدف تدوین نشده است. از این رو، برای آن‌که الگوی ایرانی - اسلامی پیشرفت نسبتی با چرخه تکامل انقلاب اسلامی داشته باشد پیشنهاد می‌شود مفاهیم مرتبط با تمدن‌سازی از جمله ایجاد امت واحده اسلامی در آن پررنگ شود.

سیاست خارجی ابزاری برای انتقال از جامعه اسلامی به مرحله تمدن اسلامی است. در جامعه اسلامی هدف دستیابی به یک الگوی تمام‌عیار دینی از سبک زندگی مؤمنانه است. در تمدن اسلامی این الگو باید به سراسر جهان اسلامی تسری یافته و دیگر تمدن‌های بشری را تحت‌تأثیر قرار دهد. مظاهر پیشرفت در عرصه فرهنگ، سیاست، اقتصاد و... برای هر کشوری قدرت نرم تولید می‌کند. وظیفه نهاد سیاست خارجی این است که از طرق مختلف از جمله دیپلماسی عمومی جذابیت‌های جامعه اسلامی تحقق‌یافته را به بستری برای گرایش مسلمین به اسلام ناب محمدی تبدیل کرده و زمینه را برای شکل‌گیری امت اسلامی و تمدن اسلامی فراهم نماید.

پیوندهای عمیق شکل گرفته در تمدن اسلامی میان مسلمین و دولت‌های اسلامی این امکان را ایجاد خواهد کرد که از آن به‌عنوان عنصری قدرتمند در ایجاد بازدارندگی استفاده شود. در تمدن نوین اسلامی ارزش‌ها و اصول اساسی سیاست خارجی دینی از جمله نفی سبیل، استقلال، مقابله با ظلم، حمایت از مسلمین و... به باور عمومی تبدیل شده و مسلمان نسبت به یکدیگر احساس مسئولیت و وظیفه خواهند کرد. از این‌رو، اگر دشمن خارجی قصدی برای اعمال تهدید علیه واحد و زیرمجموعه‌ای از امت اسلامی را داشته باشد با پاسخ همگانی و شبکه‌ای مسلمین مواجه خواهد شد. در چنین حالتی، دشمن با محاسبه هزینه سنگین واکنش امت اسلامی از توطئه و اقدام علیه مسلمین صرف‌نظر خواهد کرد. بنابراین، در چشم‌انداز پنجاه‌ساله جمهوری اسلامی ایران افزون بر تلاش برای تشکیل جامعه اسلامی در گستره جغرافیای ایران باید به دنبال تحقق خارجی مفهوم امت اسلامی نیز بود. از این منظر، شکل‌دهی به امت اسلامی و تمدن نوین اسلامی از یک‌سو غایت پیشرفت همه‌جانبه است و از سوی دیگر ابزاری قدرتمند برای مقابله با تهدیدهای خارجی و خنثی‌سازی آن است.

گام نخست برای دستیابی به امت اسلامی تلاش برای رفع سوءبرداشت و سوءتفاهم نسبت به اهداف و اقدامات منطقه‌ای ایران در میان جوامع اسلامی است. در

تحلیل وضع موجود و آسیب شناسی آن باید به این نکته اشاره کرد که تلاش دشمن در طول سال های گذشته برای ایران هراسی با ادبیاتی چون «امپراتوری فارسی»، «هلال شیعی» و... موجب شکل گیری نگاه بدبینانه از ایران در میان مسلمانان شده است. داده های نظرسنجی های مختلف در طول سال های اخیر این موضوع را مورد تأیید قرار می دهد که تصویر ایران در جهان اسلام به هیچ وجه تصویر مطلوبی نیست. اگرچه قطعیت و دقت این نظرسنجی ها محل سؤال بوده و احتمال اشکالات روش شناختی و سوگیری های معمول ضد ایرانی در آن وجود دارد ولی این داده ها یکی از محدود منابع موجود برای قضاوت درباره تصویر ایران در فضای منطقه ای و بین المللی و میزان تأثیرگذاری آن بر افکار عمومی است.

نظرسنجی مؤسسه «پژوهش ها و مطالعات سیاسی» تحت عنوان «شاخص های عربی ۲۰۱۸» نیز نشان می دهد که عمده مردم در جهان عرب در پاسخ به این سؤال که؛ کدام الگوی کشوری را انتخاب می کنید؟ امارات و عربستان، بیشترین رأی را داشتند. در این لیست ایران چهارمین کشور به لحاظ جذابیت الگوی سیاسی بوده است. طبق این گزارش مردم در جهان پس از رژیم صهیونیستی (۸۲ درصد) و آمریکا (۷۲ درصد)، ایران را با ۴۷ درصد مهم ترین کشورهای برهم زننده نظم و امنیت منطقه می دانند. تنها ۲۱ درصد سیاست های ایران را صحیح و تا حدودی صحیح می دانند (مرکز پژوهشی متن، ۱۳۹۷).

بررسی این نظرسنجی ها نشان می دهد تلاش برای رفع سوء برداشت و سوء تفاهم نسبت به اهداف و اقدامات منطقه ای ایران در میان جوامع اسلامی برای شکل دهی به امت اسلامی یک امر ضروری است. یکی از شاخص های اصلی برای پایش و نظارت پیشرفت در این مسیر نیز بهبود تصویر ایران در افکار عمومی جهان اسلام است.

تدبیر مکمل ۲: حضور فعال در سازمان های بین المللی و تلاش برای تغییر قواعد و سازوکارهای آن به سازمان های بین المللی مستقل، عادلانه و با مشارکت همگانی.

در نظام جهانی نقش ساختاری سازمان‌های بین‌المللی و به‌ویژه سازمان ملل متحد در زمینهٔ هنجارسازی بین‌المللی و تأثیرگذاری بر سیاست‌های خارجی نقش بی‌بدیلی محسوب می‌شود. به‌طوری که، دولت‌ها با وجود دیدگاه‌ها و اشکال متفاوت حاکمیت تلاش دارند رفتار خود را منطبق با هنجارها و قوانین و مقررات سازمان ملل متحد نشان دهند. سازمان ملل متحد با آن‌که در عرصه نظام بین‌المللی دارای موجودیت مستقلی فرض می‌شود، لیکن کشورهای قدرتمند جهانی همواره با استفاده از نفوذ و قدرت خود، این سازمان را در جهت اهداف و منافع خود، مورد بهره‌برداری قرار داده‌اند.

حضور ایران در سازمان‌های بین‌المللی فرازونشیب‌های گوناگونی داشته و تجربه‌های تلخی از اعمال تهدیدهای گوناگون علیه جمهوری اسلامی ایران به یادگار گذاشته است. قطعنامه‌های تحریمی شورای امنیت سازمان ملل، گزارش‌های نادرست و سیاسی آژانس بین‌المللی انرژی اتمی علیه پرونده هسته‌ای ایران و طرح اتهام «وجود ابعاد نظامی در برنامه هسته‌ای ایران» و گزارش‌های حقوق بشری شورای حقوق بشر سازمان ملل از جمله تلخ‌ترین تجربه‌های ایران در مناسبات با سازمان‌های بین‌المللی بوده است. همین موضوع باعث بدبینی ایران به سازمان‌های بین‌المللی شده است. به‌عنوان نمونه، در ماجرای پرونده هسته‌ای رهبر انقلاب به‌صراحت بیان می‌کنند که: «ما به آژانس بین‌المللی انرژی اتمی بدبینیم؛ آژانس نشان داده که هم مستقل نیست، هم عادل نیست؛ مستقل نیست زیرا تحت تأثیر قدرت‌ها است؛ عادل نیست [چون] بارها و بارها برخلاف عدالت حکم کرده و نظر داده است» (دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۴/۰۷/۰۴).

اعمال دشمنی از طریق سازوکارهای سازمان‌های بین‌المللی جمهوری اسلامی ایران را به این نتیجه رساند که برای مقابله با بسترهای بروز تهدید از مجاری سازمان‌های بین‌المللی و تغییر ساختار نا‌عادلانه آن حضور فعالی در سازمان‌های بین‌المللی داشته باشد. به‌عنوان مثال، مقام معظم رهبری یکی از اهداف اصلی شورای عالی فضای

مجازی را «ارتقای جمهوری اسلامی ایران به قدرت سایبری در طراز قدرت‌های تأثیرگذار جهانی و برخورداری از ابتکار عمل و قدرت تعامل با دیگر کشورها در جهت شکل‌دهی به قواعد و قوانین مرتبط با فضای مجازی در عرصه جهانی با رویکرد اخلاق‌مدار و عادلانه» می‌دانند (شورای عالی فضای مجازی، ۱۳۹۴/۰۴/۱۶).

تدبیر مکمل ۳: دیپلماسی اقتصادی در راستای کاهش نیاز به استفاده از ارزهای واسطه در مبادلات بین‌المللی برای جلوگیری از سوءاستفاده قدرت‌های بزرگ از آن علیه جمهوری اسلامی ایران.

آمریکا با سوءاستفاده از وابستگی مالی دولت‌ها، شرکت‌ها و بانک‌های خصوصی خارجی به ارز رسمی آن، استمرار بهره‌مندی از چرخه دلار را ضامن اجرای تحریم‌های اولیه و ثانویه خود علیه دیگر کشورها از جمله ایران کرده است. ایالات متحده می‌تواند با تصویب قوانین یک جانبه، بانک‌های ذیل نظام پرداخت دلار را وادار به محدود کردن نقل و انتقالات دلاری کشورهای مخالف آمریکا و حتی مسدود کردن دارایی‌های دلاری این کشورها کند. در غیر این صورت، این بانک‌ها با خطر جریمه مالی و حتی لغو مجوز فعالیت مواجه خواهند شد. به این ترتیب کشوری که نتواند با استفاده از یک پول بین‌المللی تجارت کند به نوعی تحریم اقتصادی شده است.

علی‌رغم شکل‌گیری نگرش‌های جدید برای جایگزینی دلار و جلوگیری از سوءاستفاده آمریکا از سلطه بر نظام مالی و تجاری جهان همچنان بخش عمده معاملات بین کشورها با دلار صورت می‌گیرد. بنابراین، رهایی از نقش دلار در ایجاد تهدیدهای اقتصادی علیه جمهوری اسلامی ایران، در حال و آینده یکی پیش‌نیازهای اصلی برای پیشرفت است. رهبر انقلاب می‌فرماید: «اگر مسئولان و مردم بتوانند اقتصاد مقاومتی را به‌معنای واقعی محقق و کشور را از جادوی مالی و پولی دشمن خلاص کنند و ارزش و آقایی دلار را در زندگی اقتصادی بشکنند، کشورهای دیگر را نیز نجات داده‌اند و برای آن‌ها الگو خواهند شد» (دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۵/۰۶/۲۸).

پیمان پولی دوجانبه یکی از راه‌های اصلی کاهش نیاز به استفاده از ارزهای واسطه در مبادلات بین‌المللی و اقدامی راهبردی در خنثی‌سازی تحریم‌های بانکی آمریکا است. در بند ۴ سیاست‌های کلی برنامه ششم توسعه نیز بر «انعقاد پیمان پولی دوجانبه و چندجانبه با کشورهای طرف تجارت در چارچوب بندهای ۱۰، ۱۱ و ۱۲ سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی» تأکید شده است (سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، ۱۳۹۲).

در پیمان پولی دوجانبه، به جای استفاده از ارزهای جهان‌روای دلار و یورو، از ارزهای ملی دو کشور که با هم مراودات اقتصادی دارند، استفاده می‌شود. به عنوان مثال ایران و روسیه در مبادلات مالی خود به جای استفاده از دلار و یورو، از ریال و روبل استفاده کنند. از آنجایی که آمریکا و اروپا به نظام پرداخت روبل و ریال دسترسی ندارند، لذا اعمال تحریم بانکی در حوزه ارزهای ملی برای آن‌ها بسیار پرهزینه و سخت است، بنابراین پیمان پولی کانال امنی برای انجام مبادلات بانکی خواهد بود. پیمان پولی با استفاده از ارزهای ملی دو کشور برای «تأمین مالی تجارت» و «سرمایه‌گذاری مستقیم» بین دو کشور باعث تسهیل تجارت می‌گردد که این مسئله به کاهش هزینه‌های تبدیل و نقل و انتقالات وجوه ارزی برای تجار هر دو طرف، بدون نیاز به استفاده از ارزهای واسطه، منجر خواهد شد.

اگر ایران از ظرفیت حاصل از روابط تجاری که با این کشورها دارد، استفاده کند و اقدام به اجرای پیمان پولی دوجانبه نماید، می‌تواند ۲۰,۵ میلیارد دلار از تجارت خود را به وسیله پیمان پولی دوجانبه و بدون استفاده از دلار یا سایر ارزهای جهان‌روا انجام دهد؛ که این میزان ۷۰ درصد از تجارت ایران با ۱۰ کشور چین، هند، کره جنوبی، ترکیه، امارات، تایوان، پاکستان و روسیه را شامل می‌شود. همچنین اگر ایران باهدف کاهش وابستگی‌های ارزی خود به دلار و ایجاد ثبات در تجارت، با کشورهای اصلی طرف تجارت خود که حدود ۱۶ کشور هستند این پیمان را اجرایی کند، بیش از ۶۰

درصد از تجارت کشور به صورت دوجانبه و بیش از ۸۰ درصد به صورت چندجانبه قابل تسویه بوده و نیازی به دلار و یورو نخواهد داشت (خبرگزاری فارس، ۱۳۹۷/۰۲/۲۳). انجام ۸۰ درصد از مبادلات خارجی به واسطه ارز ملی در کوتاه مدت امکان پذیر نیست. بنابراین بانک مرکزی و وزارت خارجه باید در یک برنامه ریزی مشترک و با استفاده از فرصت های دیپلماسی اقتصادی طی مدت ۶ سال ۱۶ پیمان پولی دوجانبه را اجرایی کنند.

جمع بندی

طراحی و تدوین الگوی پایه اسلامی - ایرانی پیشرفت، گام مهمی در بهره گیری از ظرفیت های علوم انسانی - اسلامی و تعیین افق بلندمدت جمهوری اسلامی ایران دارد. با این حال، سند الگوی ایرانی - اسلامی پیشرفت از دو حیث کلی و جزئی ضعف های اساسی دارد. در این پژوهش، به ضعف های جزئی این سند در بخش سیاست خارجی پرداخته شد. به لحاظ مفهومی، با تبیین اصل ضروری پدافند غیرعامل و مفاهیم پایه همچون «تهدید» و «بازدارندگی» سند الگوی پایه مورد بازبینی قرار گرفت و در دو بخش مبانی و تدابیر، کاستی های آن مشخص گردید. در پاسخ به پرسش اصلی این پژوهش این نتیجه به دست آمد که برای رفع کاستی های سند الگوی پایه پیشرفت در محور سیاست خارجی و ارائه یک مدل جامع و کارآمد با رویکرد مصون سازی راهبردی در منظومه پدافند غیرعامل توجه ویژه به سه مقوله اصلی «پایش و ارزیابی پیوسته انگیزه ها، توانمندی ها و تهدید ناشی از فعالیت ها و اقدامات دشمن»، «آمادگی در برابر دشمن از طریق ایجاد بازدارندگی در برابر اقدامات احتمالی دشمن» و همچنین «طرح ریزی برای نقش آفرینی مؤثر در نظام بین الملل و تغییر نظم جهانی» ضروری است. در نهایت، پیشنهادی برای اصلاح بخش مبانی و تدابیر سند الگوی پایه اسلامی ایرانی پیشرفت ارائه شد.

کتابنامه

قرآن کریم

موسوی خمینی، روح الله (بی تا)، صحیفه نور، ج ۲۰، تهران: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره).

دفتر حفظ و نشر آثار آیت الله العظمی خامنه ای (۱۳۹۳)، چرا فلسطین مسئله اصلی دنیای اسلام

/ست؟، مشاهده شده در ۱۳۹۸/۱۱/۱۲، <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=27165>

دفتر حفظ و نشر آثار آیت الله العظمی خامنه ای (۱۳۹۷)، بیانات در کنفرانس حمایت از انتفاضه فلسطین،

مشاهده شده در ۱۳۹۸/۵/۲۰، <http://farsi.khamenei.ir/newspart-index?id=17401&nt=2&year=1390>

دفتر حفظ و نشر آثار آیت الله العظمی خامنه ای (۱۳۸۹)، ابلاغ سیاست های کلی نظام در امور «پدافند

غیرعامل»، مشاهده شده در ۱۳۹۸/۵/۲۰، <http://farsi.khamenei.ir/news-content?id=16985>

دفتر حفظ و نشر آثار آیت الله العظمی خامنه ای (۱۳۹۱)، بیانات در دیدار جوانان استان خراسان

شمالی، مشاهده شده در ۱۳۹۸/۵/۲۰، <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=21252>

شورای عالی فضای مجازی (۱۳۹۴)، حکم انتصاب اعضای شورای عالی فضای مجازی،

مشاهده شده در ۱۳۹۸/۱۱/۱۲.

مرکز پژوهشی متن (۱۳۹۷)، جایگاه ایران در افکار عمومی جهان عرب، مشاهده شده در

۱۳۹۸/۱۱/۱۳، قابل دسترسی از طریق لینک زیر: <https://matn.center/https-matn-center-p1765>

سازمان پدافند غیرعامل کشور (۱۳۹۲)، «سند راهبردی پدافند غیرعامل کشور ۱۳۹۲-۱۳۹۶»،

تهران: روابط عمومی و حوزه ریاست سازمان.

خبرگزاری فارس (۱۳۹۷)، با استفاده از پیمان های پولی می توان ۸۰ درصد تجارت کشور را

بدون دلار و یورو انجام داد، مشاهده شده در ۱۳۹۸/۱۱/۱۳، <http://fna.ir/bm38hg>

سیاست های کلی اقتصاد مقاومتی ابلاغی توسط مقام معظم رهبری (۱۳۹۲)

مرکز پژوهش های مجلس (۱۳۹۸)، «ارزیابی سند پایه الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت»، تهران:

مجلس شورای اسلامی. https://rc.majlis.ir/fa/mrc_report/show/1146088